

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СКЛАДНИКА ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

FORMATION OF THE LEGAL COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE SPECIALISTS OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

Розглянуто актуальність правових знань у забезпеченні формування програмних компетентностей, передбачених стандартами вищої освіти для бакалаврського та магістерського рівнів освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта галузі» знань 01 «Освіта / Педагогіка». Охарактеризовано роль і місце правової культури в сучасному світі. Окреслено складники правової професійної компетентності, необхідні для прийняття правильних рішень, правомірного вирішення проблемних ситуацій, ефективного виконання своїх виробничих функцій фахівцями спеціальної та інклюзивної освіти.

Визначено базові нормативно-правові акти, знання яких є обов'язковим для вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, вчителя-реабілітолога відповідно до «Довідника кваліфікаційних характеристик професій». Встановлено компетентності, які визначені стандартами вищої освіти, формування яких передбачає наявність у здобувачів освіти відповідних правових знань. Запропоновано конкретні міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти під кожен таку компетентність. Зазначено про важливість формування вміння знаходити необхідні нормативні акти. Запропоновано перелік корисних інформаційних платформ у мережі Інтернет, що їх містять.

Проаналізовано результати дослідження рівня правової професійної освіти серед практикуючих педагогів у сфері спеціальної та інклюзивної освіти та студентів, які здобувають перший (бакалаврський) і другий (магістерський) рівень освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта». Виявлено важливу роль нормативних актів у практичній діяльності та потребу у правових знаннях у всіх групах опитаних. Визначено, що важливими умовами формування правової компетентності фахівців спеціальної та інклюзивної освіти є наповнення дисциплін загальної та професійної підготовки правовим складником, створення в закладі вищої освіти здорового правового середовища, реалізація правової освіти при здійсненні різних видів навчально-виховної діяльності (вивчення фахових дисциплін, наукова робота, практика), включення до освітньо-професійної програми вибіркової дисципліни із вивчення нормативно-правової бази спеціальної та інклюзивної освіти.

Ключові слова: професійна правова компетентність, фахова підготовка, спеціальність 016 «Спеціальна освіта».

The role and place of legal knowledge in the formation of specialists' program competencies in special and inclusive education are considered. The role and place of legal culture in the modern world are described. The components of legal professional competence, necessary for making the right decisions, lawful solution of problem situations, effective performance of their production functions by specialists of special and inclusive education are identified. A list of basic international and domestic regulations has been made, the knowledge of which is defined in Ukraine as mandatory for a special education teacher, a speech therapist, a rehabilitation teacher, etc.

The program competencies of higher education standards in the specialty 016 Special education in the field of knowledge 01 "Education / Pedagogy" for the first (bachelor's) and second (master's) levels of education, the formation of which requires the necessary legal knowledge are highlighted. The normative-legal documents which will promote formation of integral and separate general and professional competences for applicants are defined. The importance of developing the ability to find the necessary regulations is noted.

The list of useful information platforms on the Internet containing them is offered. The study results of the legal professional level of education among practicing teachers in the field of special and inclusive education and students who obtain the first (bachelor's) and second (master's) level of education in the specialty 016 "Special education" are analyzed.

The need for legal knowledge in all groups of respondents was identified. It is determined that important conditions for the formation of legal competence of specialists in special and inclusive education are filling the disciplines of general and professional training with the legal component, creating a healthy legal environment in higher education, implementation of legal education in various educational activities (research, practice), inclusion in the educational and professional program of a selective discipline to study the legal framework of special and inclusive education.

Key words: specialists' training, specialty 016 «Special education», professional legal competence.

УДК 378.147.091.33:376.011.3-051]:34
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-1.23>

Сербалюк Ю.В.,

канд. іст. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Одним із основних завдань закладів вищої освіти (далі – ЗВО) у формуванні особистості Закон України «Про вищу освіту» (ст. 26) визначає правове виховання. Це вимагає від ЗВО дбати про

підготовку не лише професіонала, а й свідомого громадянина, який дотримується норм і правил співжиття, визнає принцип верховенства права в суспільстві. Правова культура визнається важливим складником у структурі особистості фахівця,

який бажає стати професіоналом високого рівня. Крім того, кожна професійна діяльність ґрунтується на певній нормативно-правовій базі. Її засвоєння в процесі навчання забезпечує формування професійної правової компетентності.

Нині важливим складником фахової підготовки за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» є оволодіння нормативно-правовою базою професійної діяльності. Потребує розв'язання проблема наповнення частини програмних компетентностей правовим складником, що забезпечить досягнення цілей навчання, визначених освітньо-професійними програмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Правова культура розглядається науковцями як необхідна умова інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій. Питання її становлення, проблематику реалізації у практичному житті досліджували Н. Годун, М. Козюбра, С. Крук, Л. Макаренко, С. Максимов, Є. Назаренко, Г. Попадинець, П. Рабінович, А. Скуратівський, В. Співак, Т. Ткачова, Ю. Шемшученко. Питанню правового виховання присвячена фундаментальна колективна монографія «Правове виховання в Україні» за редакцією В. Тація, А. Гетьмана, О. Данильяна.

Вагомий внесок у дослідження формування правового виховання, формуванню фахової правової компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти зробили О. Армейський, О. Іваній (педагогіка), А. Будас (економіка), О. Бутенко, І. Огороднійчук (технічна освіта), Г. Камішнікова (готельне господарство та туризм), Я. Кічук, А. Мекшун (соціальна робота), С. Мальона, М. Стасюк (фізичне виховання та спорт), Є. Манулов (правознавство).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У спеціальній педагогіці аспекти професійної підготовки вчителів-дефектологів досліджували В. Бондар, І. Дмітрієва, М. Кононова, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет. Втім наукові пошуки, присвячені правовому аспекту професійної підготовки фахівців спеціальності 016 «Спеціальна освіта», не здійснювались.

Мета статті – визначити місце і роль правової складника знань у формуванні професійних компетентностей студентів, які оволодівають спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Виклад основного матеріалу. Вагомим елементом стабільного поступального розвитку суспільства, розбудови правової, демократичної, соціальної держави є формування у її громадян правової культури. Правова культура суспільства визначається дослідниками (С. Максимов, Є. Мануйлов, Н. Ткачова) як сукупність чинників, які характеризують правову дійсність, досконалість законодавства, стан законності і правопо-

рядку, рівень правосвідомості, ставлення особистості до правових явищ, її правову поведінку [2; 3; 7]. Отже, правова культура зумовлюється значною мірою рівнем розвитку суспільства, політичною і правовою ситуацією в ньому.

Значна частина науковців визнає, що рівень правової культури та правової освіченості сучасного українця є невисоким [3, с. 244; 7, с. 154; 8, с. 164]. Тому актуальною є проблема суттєвого покращення правової просвіти громадян, правового виховання, формування правової культури. Це забезпечить не лише покращення соціального клімату, встановлення у суспільстві режиму примату права, розбудови демократичного і громадянського суспільства, а й сприятиме формуванню професійної правової культури.

Професійна правова культура містить професійні якості, знання, вміння, навички правового характеру, на основі яких формується правова свідомість майбутнього фахівця, правові переконання, установки, його ціннісно-правові орієнтації у професійній діяльності, професійно-значущі особистісні якості, необхідні для прийняття виважених правових рішень, прогнозування розвитку ситуації на перспективу [7, с. 157; 9, с. 331]. Також вона важливим складником його професійної правової компетентності.

Правова компетентність визначається науковцями як наявність правових знань і застосування їхніх на практиці. Будь-яка професійна діяльність передбачає вироблення правових норм, які регулюють її діяльність. Тому правова компетентність стає складовою професійної підготовки фахівців, діяльність яких не пов'язана напряму з юридично-законодавчою сферою [1; 5].

Правова професійна компетентність фахівців у сфері спеціальної та інклюзивної освіти має включати в себе знання чинного законодавства, особливо у частині організації освіти дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП), усвідомлення значення нормативно-правових актів у регулюванні питань організації діяльності закладів спеціальної та інклюзивної освіти, вміння мислити правовими категоріями, доцільно використовувати набуті правові знання для вирішення професійних задач, досягати ефективного результату в роботі нормативно-правовим способом.

Для виконання своїх посадових обов'язків фахівцям у сфері освіти дітей із ООП необхідний відповідний рівень знань і навичок правового характеру, які стосуються організації навчально-виховного процесу у закладах спеціальної та інклюзивної освіти, регулювання відносин між учасниками цього процесу, з державою та іншими сферами життєдіяльності суспільства. Це зовсім не означає, що потрібно бути високим професіоналом у юриспруденції. Правова компетентність набуває загально суспільного значення.

Майбутній фахівець будь-якої галузі має розуміти призначення своєї спеціальності, зміст компетентностей, які він має отримати за час професійної підготовки, їхній правовий складник. Отримані правові знання, вироблені навички правової поведінки мають забезпечити дотримання встановлених у суспільстві норм права, дотримання відповідних правовідносин на робочому місці, сприяти підвищенню ефективності професійної діяльності. Сформована професійна правова компетентність забезпечить прийняття правильних рішень, сприятиме правомірному вирішенню проблемних ситуацій, дасть змогу ефективно виконувати свої виробничі функції.

Правовий складник професійної підготовки спеціалістів із навчання, виховання, корекційної та реабілітаційної роботи із дітьми з ООП зумовлений вимогами, викладеними у «Довіднику кваліфікаційних характеристиках професій працівників» – Випуск 80 «Соціальні послуги» (далі – Довідник). Цей чинний документ містить перелік завдань та обов'язків, а також вимоги до знань завідувача логопедичного пункту, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, вчителя-реабілітолога, інструктора слухового кабінету, асистента вчителя-дефектолога, асистента вчителя логопеда, асистента вчителя-реабілітолога, вихователя. У документі визначена необхідність знань Конституції України, законів України, актів Президента України, Верховної Ради України щодо освітньої діяльності, актів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства соціальної політики, інших нормативно-правових актів з питань навчання і виховання дітей з ООП, соціального захисту дітей з інвалідністю, надання їм соціальних послуг [6].

Серед міжнародних документів, знання яких Довідник визначає для цих професій, визначені найважливіші: Декларація прав і свобод людини, Конвенція про права дитини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю.

Про вагомість знань державних і нормативних документів про загальну і спеціальну освіту в Україні, інструктивно-методичних документів органів освіти зазначають і сучасні дослідники корекційної роботи у спеціальній школі [4, с. 175]. Тому в закладах вищої освіти має бути приділена увага правовому компоненту професійної підготовки фахівців. Знання нормативно-правових засад спеціальної та інклюзивної освіти, навчальної, виховної, корекційно-розвиткової, реабілітаційної роботи забезпечить виконання своїх посадових обов'язків фахівцями на високому професійному рівні.

За час навчання у закладі вищої освіти студент має здобути передбаченні стандартом відповід-

ної спеціальності та рівня здобуття вищої освіти компетентності. Ці компетентності розглядаються як набір здатностей, сформованих у процесі навчання на базі отриманих знань, умінь, цінностей, особистісних якостей, які сприятимуть ефективному виконанню своїх професійних завдань.

Стандарти вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (наказ МОНУ від 16.06.2020 за № 799) та другого (наказ МОНУ від 05.01.2021 за № 28) рівнів вищої освіти визначають 3 групи компетентностей випускника: інтегральну, загальні і спеціальні. Хоча окремі позиції стосуються правової культури, все ж правова компетентність як окрема складова не виділена. Тому розглянемо її формування на підставі чинної нормативної бази освіти дітей з ООП.

Інтегральна компетентність передбачає здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти. Безумовно, визначальне значення тут має знання теорій та методів спеціальної педагогіки, але розв'язувати такі задачі доводиться в руслі освітньої політики. Державна політика щодо освіти дітей з ООП відображена у нормотворчих документах: законах України, указах Президента України, постановах КМУ, наказах, інструктивних листах МОНУ, розпорядчих документах органів місцевого самоуправління тощо. Тому не можливо уявити реалізацію цієї компетентності без знання документів, що визначають державницьку позицію у цій сфері.

Розв'язувати зазначені задачі і проблеми можна спираючись лише на Конституцію України, фундаментальні освітні та «дитячі» закони – «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про охорону дитинства» та підзаконні акти – Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні до 2021 р.», постанову Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), наказ МОНУ «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти».

Не можливо уявити сучасного фахівця і без обізнаності з міжнародними документами у сфері освіти і соціального захисту осіб з ООП. Частина цих документів вже імплементована у вітчизняне правове поле, яке, відповідно до «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», має бути приведене у відповідність до загальноприйнятих міжнародних стандартів у цій сфері.

Серед документів, які визначають бачення світового співтовариства щодо реалізації права на освіту дітей з ООП, вагоме значення для формування професійної правової культури фахівця спеціальної та інклюзивної освіти мають Декларація

прав дитини (1959 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Всесвітня Декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990 р.), Декларації про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Декларація про права інвалідів (1975 р.), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.), Всесвітня програма дій по відношенню до інвалідів (1982 р.), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006 р.), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990 р.) (назви взято з офіційного вебпорталу парламенту України, розділ «Законодавство»).

Щодо поглядів міжнародної спільноти на сутність, принципи, завдання шляхи організації інклюзивної освіти, особливо виділяємо 2 документи, прийняті на Всесвітній Конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість (1994 р.) – Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з ООП та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами.

Питання організації спеціальної освіти визначає міждержавний документ – Модельний закон про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту). Він був прийнятий на 12 пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 7 грудня 2002 року. Хоча нині Україна згортає свою участь у цьому міжнародному утворенні, Модельний закон заслуговує на увагу, оскільки у ньому втілені кращі здобутки щодо організації спеціальної освіти, напрацьовані науковцями і практиками на теренах колишнього СРСР і він розміщений на офіційному вебпорталі ВРУ. В Україні поки немає профільного закону про спеціальну освіту, а діючі вітчизняні нормативні документи, що стосуються такої освіти, відбивають основні положення цього Модельного закону.

Повноцінне набуття загальних і фахових компетентностей також не можливе, на нашу думку, без оволодіння знаннями нормативно-правових актів, які регулюють практичні сторони організації спеціальної та інклюзивної освіти. Розглянемо, які нормативно-правові акти можуть забезпечити певні загальні компетентності (алі – ЗК) підготовки бакалавра.

Компетентність бакалавра ЗК-1 у частині здатності усвідомлювати цінності верховенства права, прав і свобод людини забезпечуватиметься ознайомленням з базовими положеннями таких міжнародних документів як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), а також засвоєнням відповідних розділів Конституції України та конституційних законів, які конкретизують окремі положення Конституції або міс-

тять посилання на Конституцію (виборча система, організація і проведення референдуму, організація і діяльність парламенту, президента, конституційного суду).

Одна із ключових загальних компетентностей бакалавра (ЗК-4) і магістра (ЗК-8) – здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. Якщо розгляди практичні ситуації у розрізі організації діяльності спеціальної школи, функціонування спеціального класу, забезпечення інклюзивної освіти, реалізації права дитини із ООП на індивідуальне навчання, діяльність інклюзивно-ресурсного центру – усі ці ситуації не розв'язуватимуться інакше, як на основі чинного законодавства та відповідних нормативних актів. Тому вважаємо за необхідне вивчення для забезпечення цієї компетентності таких документів як постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 06.03.2019, «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011, «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017, накази МОНУ України «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» від 12.01.2016зі змінами від 10.07.2019, «Про затвердження Положення про спеціальні класи для навчання дітей з ООП у загальноосвітніх навчальних закладах» від 09.12.2010, «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП у закладі загальної середньої та дошкільної освіти» від 08.06.2018, Інструктивно-методичний лист МОНУ від 18.05.2012 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (далі – СК) також потребують наповнення їх правовою складовою. Компетентність СК-4 бакалавра – здатність планувати та організовувати освітньо-корекційну роботу з урахуванням структури та особливостей порушення (інтелекту, мовлення, слуху, зору, опорно-рухових функцій тощо), актуального стану та потенційних можливостей осіб із ООП та СК-7 – здатність дотримуватися вимог до організації корекційно-розвивального освітнього середовища вимагають знання відповідних нормативно-правових документів.

Так, Положення про спеціальну школу, Положення про навчально-реабілітаційний центр, Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах визначають порядок забезпечення освітньої та корекційної складової навчання дітей з ООП, а саме комплектація класів (груп) з урахуванням структури та особливостей порушення, актуального стану та потенційних

можливостей дітей, особливості складання розкладу уроків, їх тривалість, напрямки та тривалість корекційної-розвиткових занять, розробка індивідуальної програми розвитку учня, індивідуального навчального плану, функції та завдання психолого-педагогічного консилиуму щодо корекційної-розвиткової роботи, перелік обов'язкових обладнаних приміщень для неї. Це основні, базові знання для забезпечення зазначених компетентностей.

Для забезпечення формування спеціальної компетентності бакалавра СК-15 – здатність аргументовано відстоювати власні професійні переконання, дотримуватись їх у власній фаховій діяльності, також вважаємо, що не обійтись без знання правової бази. Якщо професійні переконання не йдуть у розріз з офіційною освітньою політикою у державі, то знання законів і підзаконних актів у цій сфері стануть вагомим аргументом у захисті своїх поглядів, переконань.

Це ж можна віднести і до здобуття магістром загальної компетентності ЗК-6 – здатність приймати обґрунтовані рішення. Нормативно-правові акти є найважливішим аргументом при виборі способу, характеру, змісту рішення, що стосується професійної діяльності. Будь-що інше, що йде у розріз із нормативно-правовою базою спеціальної та інклюзивної освіти, набуватиме характеру протиправних рішень незалежно від того, умисно чи ненавмисно (через незнання правової бази) таке рішення було прийнято.

Загальна компетентність магістра ЗК-7 – здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, може бути сформована і при вивченні нормативно-правової бази спеціальної та інклюзивної освіти. Нормативні акти у цій сфері мають динамічний характер, часто змінюються, оновлюються. І не випадково, очевидно, при проведенні нашого опитування практикуючих фахівців, зустрічались побажання набути вмінь пошуку необхідної інформації правового характеру та моніторингу змін у діючих інструктивно-нормативних документах. Тому буде доречним ознайомити студентів із діючими пошуковими системами у мережі Інтернет, акцентувавши увагу на офіційному вебпорталі ВРУ, де розміщені чинні (та навіть ті, що втратили чинність) документи ВРУ, Президента України, КМУ, МОНУ, інших органів державної влади.

Варто звернути увагу студентів на базу нормативно-правових актів, розміщених на офіційних сайтах провідних наукових установ – Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, Національної академії педагогічних наук України, Інституту модернізації змісту освіти тощо. Наявність доступу до мережі Інтернет дає можливість практикуватись у пошуку документів на цих ресурсах, їх систематизації, а

також відвідування українських інформаційних освітніх порталів, наприклад, «Освітній портал» (<http://osvita.org.ua>), профільних веб-сайтів, наприклад, сайту центру підтримки інклюзивної освіти (<https://sites.google.com/site/nmkspecpedag/normativno-pravova-baza>), сайту клубу працівників спеціальної освіти «Крок» (<https://krok.org.ua/normativ-ukr.php>) та інші, де знаходяться матеріали правового характеру, є каталоги сайтів, що містять законодавчу базу спеціальної та інклюзивної освіти.

Крім ознайомлення, з правовим підґрунтям організації освіти дітей з ООП в Україні, озброєння правовими знаннями дасть можливість майбутнім фахівцям обстоювати та захищати свої права громадянина, що прописані у Конституції України, Кодексі законів про працю України, Законах України «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці» та професійні права, яка відображені у Законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», в інших нормативно-правових актах.

Вважаємо за доцільне також ознайомити майбутніх фахівців у сфері освіти дітей з ООП з їх завданнями, обов'язками, вимогами до їх знань, кваліфікаційними вимогами, викладених у «Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників» (випуск 80 «Соціальні послуги»).

Для забезпечення умов щодо формування правової професійної культури фахівців у сфері інклюзивної та спеціальної освіти слід враховувати специфіку й міждисциплінарність їх професійної підготовки у закладах вищої освіти. Побудова тут освітнього процесу на засадах системно-діяльного підходу сприяє використанню міжпредметних зв'язків, урахуванню специфічних особливостей тієї чи іншої дисципліни для формування правового складника компетентностей фахівця. Частина дисциплін, передбачених освітньо-професійними програмами, мають передбачати змістове наповнення правовими знаннями загальнокультурного та професійного призначення.

Доцільно ввести до освітньо-професійних програм дисципліну, яка забезпечуватиме узагальнення або виконувати пропедевтичну функцію щодо формування професійної правової культури (компетентності) фахівців спеціальної та інклюзивної освіти. Отриманні правові знання будуть не лише простою сумою знань нормативних документів, а сформують якісне, цілісне бачення логічно вибудованої системи правового забезпечення освіти дітей із ООП. Доцільність запровадження такої дисципліни ми виявили, провівши опитування серед здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» та слухачів курсів підвищення кваліфікації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати опитування серед практикуючих вихователів інклюзивних груп закладів дошкільної освіти (слухачі курсів підвищення кваліфікації) та здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта, які працюють у закладах для дітей із ООП, показали загалом подібні результати. У 89,9% опитаних вихователів та у 92% магістрантів виникла потреба у професійній діяльності звертатися до правових, нормативних документів, що регулюють організацію навчання дітей з ООП та різні питання гарантії їх соціального захисту. Такі звернення були викликані у 50% необхідністю вирішувати поточні питання професійної діяльності і у 45,5% особистим бажанням підвищити свій професійний рівень.

50% респондентів зазначили, що на час їхнього професійного навчання у закладах вищої освіти не було дисципліни, де б вивчались діючі нормативні документи щодо організації спеціальної та інклюзивної освіти. Друга половина опитаних зазначила, що такі документи розглядалися при вивченні різних дисциплін. Лише 4,5% опитаних зазначили, що отриманих таким чином знань правового характеру досить для професійної діяльності. Натомість 45,5% вважають, що отриманих знань нормативно-правового характеру не вистачає, тому вони змушені самотужки займатись самоосвітою. Тому 81,8% опитаних висловили потребу отримувати знання правового характеру на курсах підвищення кваліфікації.

Серед знань соціально-правового характеру, які хотіли б вони отримати – питання організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти, повної загальної середньої освіти, соціального захисту дітей з ООП, обсягу власних професійних прав і обов'язків. Висловлені були бажання навчитись знаходити необхідні нормативні документи та коментарі до них, а також набути навичок орієнтування у правовому просторі спеціальної та інклюзивної освіти.

Опитування студентів 2 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти за спеціальність 016 «Спеціальна освіта», які вивчають дисципліну «Соціально-правове забезпечення спеціальної та інклюзивної освіти», показало, що 100% вважають необхідним у професійній діяльності звертатись до нормативно-правових документів (37,5% – постійно, 62,5% – інколи). 94% визнали їх необхідними базовими знаннями для організації і планування освітнього процесу щодо дітей з ООП. Щодо власного рівня обізнаності з нормативно-правовою базою спеціальної та інклюзивної освіти, то 47% студентів охарактеризували його як «задовільний», а 53% – як «добрий». Отже, наявність спеціалізованої на нормативних документах дисципліни сприяє більшій впевненості студентів щодо власної обізнаності з правовими засадами організації спеціальної та інклюзивної освіти у

порівнянні з показниками практикуючих фахівців, які такої дисципліни не вивчали.

Вивчення нормативно-правових актів на дисциплінах, що передбачені освітньо-професійною програмою ще не забезпечує у повному обсязі формування професійно-правової компетентності. Ця мета може бути досягнута лише у різних видах навчально-виховної діяльності у процесі професійної підготовки. При написанні наукових робіт (рефератів, курсових, статей, дипломних досліджень) доцільно використовувати відповідні нормативні документи як складову аргументації досліджуваної проблеми, що демонструватиме обізнаність студента з правовою базою спеціальної та інклюзивної освіти.

При проходженні різного виду практик спрямовувати студентів на ознайомлення із нормативними документами, на основі яких заклад (база практики) будує свою діяльність. Можна запропонувати провести дослідження відповідності організації навчально-виховного процесу, забезпечення реалізації його корекційного / реабілітаційного складника, роботи педагогічної ради, психолого-педагогічного консилиуму у закладах для дітей із ООП чинним нормативним актам, що визначають засади їх діяльності. Вагому роль у формуванні правової компетентності, правової культури має відігравати і виховна робота серед студентів, а також організація відповідного середовища студентського життя, де панує повага до закону, дотримуються визначені правові норми, виконуються правила внутрішнього розпорядку.

Висновки. Правові знання є вагомою умовою формування компетентностей, передбачених державними стандартами для здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Вони спрямовані на формування загальної правової культури і професійної правової компетентності. Умовами їх набуття студентами у процесі професійної підготовки визначаємо:

- наявність у закладі вищої освіти здорового правового середовища, яке наповнене дотриманням чинного законодавства у всіх питаннях організації освітнього процесу та міжособистісних відносин його сучасників, формує відповідні установки і соціальні цінності на дотримання законності;

- доцільне наповнення правовим змістом дисциплін загальної та професійної підготовки;

- реалізація завдань правової освіти протягом всього періоду навчання, використовуючи різні види навчально-виховної діяльності (написання наукових робіт, проходження практики, участь у волонтерській роботі, виховних заходах правового спрямування, виконання громадянського обов'язку виборця);

- запровадження вибіркової дисципліни з вивчення нормативно-правової бази соціального

захисту дітей із ООП та організації спеціальної та інклюзивної освіти.

Перспективою подальших досліджень є визначення оптимальної професійно-правового складника предметів психолого-педагогічного спрямування, а також програм проходження практик студентами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів підготовки фахівців спеціальності 016 «Спеціальна освіта».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Камишнікова Г.В. До питання формування правової компетентності студентів у вищій школі. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2015. № 51. С. 167–170.
2. Максимов С.І. Вплив правового виховання на процес формування національної правової культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 4. С. 215–218.
3. Мануйлов Є.М. Правове виховання студентів в умовах сучасного ВНЗ. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. 2010. № 5. С. 244–246.
4. Миронова С.П. *Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
5. Огороднійчук І. Сутність і структура поняття «правова компетентність» майбутніх інженерів. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 17. С. 117–122.
6. Про затвердження Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2017 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text> (дата звернення: 11.02.2021).
7. Ткачова Н.О. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 3. С. 154–158.
8. Уханова Н.С. Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 156–166.
9. Ящук С.П. Складники професійно-правової компетентності майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 329–335.